

З ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ РУКОПИСНИХ ФОНДІВ
НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИМузей
історії
України

Проблема вивчення писемних джерел із пізньосередньовічної історії України є однією з найменш досліджених в сучасній історичній науці. Частково це можна пояснити тим, що переважна більшість документів цієї доби розпоршена по кількох країнах – Польщі, Литві, Білорусі, Росії та Україні. Тому вивчення джерельної бази значно ускладнюється. В Україні найбільший масив рукописних документів польсько-литовської доби міститься у фондах історичних архівів Києва та Львова, невелика кількість – в ІР НБУВ, але там зберігаються переважно пізні копії XVIII ст. І якщо документи з фондів вищезгаданих установ досить активно залучаються до наукових досліджень, то цього не можна сказати про рукописи XV–XVI ст. що перебувають у зібранні НМІУ. Протягом майже ста років існування колекції рукописні документи цього періоду майже не досліджувалися. Це деяким чином можна пояснити незначним обсягом колекції та різномірністю документів, що входять до її складу. Хоча треба відзначити окремі спроби співробітників музею залучити деякі з документів до своїх досліджень.

Нині з 27 манускриптів, що входять до збірки, лише 6 експонуються в залах музею, решта зберігається у фондах та практично не залучається до наукового обігу і майже недоступна для дослідження. Наукове опрацювання документів почалося лише кілька років тому і обмежується складанням наукових паспортів, перекладом деяких рукописів на сучасну українську мову, виступами з окремих аспектів дослідження цієї проблеми на музейних конференціях та публікаціями у музейних збірниках, що друкуються дуже невеликим накладом.

До недосліджених проблем належить також питання формування колекції рукописів XV–XVII ст. НМІУ, в якій зберігаються унікальні документи, що містять інформацію з соціальної, економічної та політичної історії тогочасних українських земель. Окремі документи цієї збірки досліджувалися співробітниками НМІУ, однак в цілому вивченню і залученню до наукового обігу корпусу середньовічних рукописів, що складають музейну колекцію, не приділялося належної уваги.

Актуальність теми полягає у тому, що рукописні документи XV–XVII ст., які зберігаються у НМІУ, протягом багатьох років були майже недоступні для наукових досліджень і не залучалися до наукового обігу. Особливо, і єдиною науковою публікацією цих історичних джерел були стаття О. Щеглової 1916 р.¹

Метою роботи є систематизація рукописних документів польсько-литовської доби зі збірки НМІУ (грамоти, привілеї, виписи з гродських книг, "кулчі" грамоти, боргові розписки, рукописні копії Литовських статутів), з ясування шляхів та джерел надходження доку-

ментів до музейної збірки та введення їх до наукового обігу. Зіставлення деяких документів музейної колекції з подібними рукописами, що зберігаються у фондах УДІАУК.

В якості джерел дослідження були використані інвентарні книги та описи рукописів Київського художньо-промислового музею (зроблені О. Щегловою у 1912–1916 рр.), акти руху експонатів Центрального історичного музею ім. Т. Шевченка за 1939–1940 рр. та оригінали документів XV–XVI ст., що складають сучасне музейне зібрання. Зважаючи на невелику кількість документальних джерел, що входять до музейної колекції (фонд манускриптів музею складається лише з 27 одиниць), для роботи були залучені подібні за змістом документи з фондів ЦДІАУК та опублікованих у виданнях Київської археографічної комісії. Складність дослідження проблеми полягала у тому, що майже вся облікова документація музею була знищена у роки Другої світової війни, а наявні на сьогодні інвентарні книги та картки, наукові паспорти, книги вступу у більшості випадків не містять докладних відомостей про джерела та шляхи надходження експонатів, що потрапили до музейного зібрання.

В процесі дослідження виникли також певні ускладнення в зв'язку з тим, що деякі з документів, які перебувають на зберіганні у фондах НМІУ, були недоступні для вивчення, тому автором була використана інформація, що містилася в інвентарних картках та наукових паспортах на ці документи.

Інтерес до вивчення історичних джерел польсько-литовської доби почав проявлятися ще наприкінці XVIII ст., після поширення Катериниою II прав на російське дворянство на терени України. Саме в цей період серед тогочасної української шляхти розпочалися активні пошуки документів – жалувальних грамот та привілеїв польських королів, литовських князів, які підтверджували її права на отримання дворянства. Для чого треба було надати відповідні привілеї надані їхнім попередникам. Саме наприкінці XVIII ст. розпочинається активне "дослідження" актових книг, приватних, судових, церковних архівів і пошук відповідних привілеїв, але з суто прагматичною метою – виявити підтвердження своїх спадкових прав на отримання російського дворянства.

Лише з середини XIX ст. розпочинається дійсно ґрунтовне та поглиблене вивчення писемних документів, створених в часи пізнього середньовіччя, зокрема створених у XV–XVII ст. Значний внесок у вивчення цієї проблеми зробили співробітник Тимчасової комісії по розбору давніх актів при Університеті св. Володимира, у складі якої у різні часи працювали Т. Г. Шевченко,

П. Г. Куліш, М. Д. Костомаров, М. І. Гулак; перший ректор Київського університету М. О. Максимович; заступник недільних шкіл у Києві, професор Київського університету П. В. Павлов; провідні члени "Громади", історики В. Б. Ангонович, О. І. Левицький, М. С. Грушевський, І. М. Каманін; професори М. Д. Іванишев, В. Ф. Домбровський, В. С. Іконников, М. Ф. Володимирський-Буданов, М. В. Довнар-Запольський, С. Т. Голубев. Комісією було опубліковано цілу низку праць, у яких досліджувалися зібрані нею документи. Основними джерелами для наукової діяльності комісії у галузі дослідження писемних пам'яток стали рукописи, що зберігалися в архівах Правобережної України, передусім, книги судово-адміністративних установ XV–XVII ст.

Поряд з Київською комісією на теренах Російської імперії у XIX ст. діяли ще три аналогічні установи: Віленська, Санкт-Петербурзька та Кавказька археографічні комісії. Завдяки діяльності цих установ до наукового обігу було залучено величезний масив писемних джерел з історії українського, російського, білоруського та литовського народів, які сприяли формуванню національної самосвідомості та, подекуди, допомагали подолати історично-сформовані стереотипи і канони.

Видані Комісією наукові публікації також сприяли формуванню в українській історичній науці таких допоміжних дисциплін як палеографія, картографія, топоніміка, генеалогія, археографія, сфрагістика.

На основі документів, зібраних Комісією, у другій половині 50-х рр. XIX ст. було створено перший в Україні державний Центральний архів давніх актів у Києві, на базі якого функціонував відділ давніх актів (сучасний ЦДАК України).

За період свого існування Комісія видала десятки томів публікацій архівних джерел і монографічних досліджень, що охоплювали велике коло питань з історії України, збірки наукових статей, зокрема, з допоміжних історичних дисциплін. Комісією досліджувалися не лише архівні фонди Російської імперії, а й документи з архівів Австрії, Німеччини, Італії, Швеції. Особлива увага приділялася вивченню польських рукописних зібрань. Із кінця 1850-х рр. основою дослідницької та видавничої діяльності Комісії остаточно стали книги судово-адміністративних Установ України XV–XVII ст.

Головною формою публікацій Київської археографічної комісії стали ґрунтовні багатотомні серії – "Памятники, изданные временною комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском военном, подольском и волыньском генерал-губернаторе" та "Архив Юго-Западной России" (АЮЗР), поряд з якими видавалися окремі збірки історичних джерел.

Спочатку документи публікувалися мовою оригіналу, зі збереженням всіх особливостей правопису. Поряд друкувалися переклади документів сучасною російською мовою. Але згодом, для зменшення собівартості видань, М. Іванишевим, членом Археологічної комі-

сії, було запропоновано публікувати текст документів, вилучивши з нього староукраїнські літери, що використовувалися в українському письмі до XVIII ст., що зменшило б витрати на спеціальний друкарський шрифт з додатковими літерами. Усунення з видань перекладів грамот сучасною мовою дозволило при однакових об'ємах збірок публікувати у них вдвічі більше оригінальних документів. Але ці нововведення призвели до зворотнього ефекту – викликали обурення фахівців-філологів, які вибачали у транскрипції грамот російськими буквами спотворення оригіналу, а відсутність перекладів зробила більшість документів незрозумілими широкому колу читачів, і як наслідок звуження кола читачів, що призвело до падіння тиражу видань Київської археографічної комісії?

У 1868 р. побачила світ праця В. Антоновича та К. Козловського "Грамоты Великих князей литовских с 1390 по 1569 г.". У ній були опубліковані деякі з документів, що входили до зібрання Археологічної комісії, фондів Київського центрального архіву та приватної колекції В. Антоновича. Поряд з іншими у книзі було представлено жалувальні грамоти литовських князів та польських королів шляхті і магнатам (у т. ч. і українським) – князівським родом Острозьких, Вишневецьких, Омельковичів, Четвертинських та ін. на володіння землями, маєтками у Київському, Волинському, Черкаському воєводствах, Кременецькому повіті, а також привілеї містам, документи фінансової, судової та адміністративної діяльності.

У праці М. Довнар-Запольського "Акты Литовско-Русского государства", виданій 1897 р., в якості джерельної бази були використані окремі документи з розділів Литовської метрики за 1430–1569 рр., яка зберігалася у фондах Московського архіву Міністерства юстиції. Автором було розглянуто етапи формування та розвитку "служилого" землеволодіння, економічне становище селян та міщан, історію литовського сейму. У книзі були наведені описи інвентарів маєтків, волостей, дворів, протоколи засідань сейму.

У 1904 р. М. Домбровським було опубліковано опис актової книги Київського центрального архіву³, у якій деякі з представлених судово-адміністративних документів, подібні аналогічним виписам із городських книг, що входять до колекції НМІУ. Це, зокрема, акти про розподіл маєтків (№ 375) та нотаріальні підтвердження земельних пожалувань (№№ 119, 134, 549). У цій науковій праці автором подається лише короткий зміст документів, дата написання та порядковий номер, що робить неможливим детальніше порівняння їх з документами, представленими у збірці НМІУ.

Протягом наступних років дослідником було зроблено описи ще декількох актових книг XV–XVIII ст., що зберігалися на той час у Центральному архіві. Цінність цих описів полягає в тому, що частина оригіналів цих книг була втрачена в роки Другої світової війни, і на сьогодні вони збереглися лише у вигляді описів

зроблених М. Домбровським на початку минулого століття.

Систематизацію матеріалів, зібраних Київською археографічною комісією для розбору давніх актів у 1843–1917 рр., а також Археографічною комісією ВУАН у 1921–1935 рр., більшість з яких нині зберігається у фондах ЦДІАК України, було зроблено у “Каталозі колекції документів Київської археографічної комісії 1369–1899 рр.”, виданому у 1971 р. Дослідниками було також визначено мовний та видовий склад джерел, їх фізичний стан, матеріал, на якому вони створені, автентичність. Упорядниками каталогу, Л. А. Проценко та Я. Р. Дашковичем, була проаналізована цінність колекції з точки зору палеографії, дипломатики, геральдики, сфрагістики, історичної географії та топоніміки. Автори також стисло розглянули діяльність Комісії у створенні власної колекції документів, історію цього зібрання після об'єднання у 1923 р. Київської комісії та Археографічної комісії ВУАН. Серед документів, представлених у каталозі, слід відзначити привілей польського короля Стефана Баторія, яким підтверджується грамота Сигізмунда Августа видана в Любліні 15 липня 1560 р. яка у свою чергу підтверджує грамоту Великого князя Литовського Олександра латовану 28 липнем 1497 р., що надавала місту Луцьку магдебурзьке право. Цікаво, що у довоєнній збірці Центрального історичного музею ім. Т. Шевченка знаходився аналогічний привілей, який підтверджував грамоти Олександра 1497 р. та Сигізмунда 1522 р., але виданий Станіславом Августом 8 серпня 1766 р. Останній раз цей привілей згадується в описі документів з колекції Історичного музею в Лаврі, що були вивезені з Києва у 1943 р. під час німецької окупації, після чого цей документ безслідно зник.⁵

Серед наукових досліджень останніх десятиліть слід визначити декілька публікацій. Серед них – збірник “Українські грамоти XV ст.” за редакцією В. Русанівського, виданий у 1965 р., “Руська (Волинська) метрика (1569–1673) як джерело до історії Київського та Брацлавського Воєводства” П. Кулаківського (1992 р.), “Волинські грамоти XVI ст.” за редакцією В. Б. Задорожного та А. П. Матвієнка, що побачив світ 1995 р.

Отже, не зважаючи на те, що за останні півтора століття, що минули від початку наукового вивчення проблеми що розглядається, побачила світ ціла низка публікацій, спеціального монографічного дослідження з цього питання не було створено, тому проблема потребує подальшого вивчення. В якості основних фахових видань з проблеми дослідження можна виділити лише декілька.

По-перше, це – описи рукописів з колекції Київського художньо-промислового музею, зроблені О. Щегловою у 1916 р., та описи документів Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії (ЦАМ). Деякі з них згодом було передано з ЦАМу до Київського художньо-промислового музею.

Описи манускриптів з фондів ЦАМу було здійснено в середині 70-х рр. XIX ст. професором М. Петровим.

У них були зафіксовані всі рукописні книги та документи з кінця XII до першої половини XIX ст. Більшість з них присвячені історії українського православ'я. Але у розділі “загальної” історії присутні декілька десятків рукописів, що віддзеркалюють світські суспільно-правові відносини на Україні XIV–XIX ст. Насамперед це жалувані грамоти галицько-волинських князів, польських королів та укази і грамоти російських царів. Опис деяких документів було здійснено по групах, наприклад, “оригінали і копії грамот польських королів XIV–XV ст.”⁶, що робить неможливим ідентифікацію документів, які входили до окремої групи.

У 1916 р. О. Лебедєвим було опубліковано новий опис документів, якими поповнилась колекція манускриптів ЦАМу за 40-річний період, що минув з часу виходу в світ попереднього опису, зробленого М. Петровим. Тут, як і у першому виданні, деякі документи фіксувалися групами по декілька одиниць. Так, під номером 690 (Муз. 888) значились папери протоієрея П. Г. Лебедінцева, серед яких були присутні оригінали та копії грамот польських королів 1541, 1560, 1593, 1605, 1608, 1623, 1633 рр.⁷ Докладнішої інформації ці записи не містять.

Наукові публікації, в яких використовувалися документи польсько-литовської доби з колекції історичного музею, майже відсутні. Перша публікація була зроблена наприкінці 1950-х років науковим співробітником музею В. Самойленко⁸. Дослідниця, використовуючи в якості історичного джерела матеріали, які містилися Литовські статуту редакцій 1566 та 1588 рр. проаналізувала зміни у законодавстві, що відбулися за цей період. Вона порівняла деякі статті трьох редакцій Литовських статутів, які вплинули на соціальне становище та поступове обмеження прав селян у Польсько-Литовській державі протягом XVI ст. Але у своїй праці В. Самойленко використала дані досліджень текстів Литовських статутів інших авторів. Відомості зі статутів, що зберігаються у фондах музею нею не використовувались. Дослідниця лише констатувала факт наявності у музейній колекції цих документів.

У 1991 році вийшла праця американської дослідниці П. Грімстед-Кеннеді⁹ у якій було простежено долю експонатів історичного музею в роки Другої світової війни. В дослідженні цього питання нею була використана широка джерельна база: матеріали з архівів України (ЦДІАК України, ІР НБУВ), Центрального державного архіву Росії, Німецького архіву сухопутних військ в Потсдамі, матеріали Крайового управління архівами, бібліотеками і музеями та Бундесархіву в Кобленці, Національного архіву США.

Особливий інтерес представляють документи, що містяться в додатках вищезгаданій праці. Зокрема опис рукописів з Історичного музею Лаври, вивезених з Києва у 1943 р. Серед інших документів в ньому згадуються чотири грамоти, що відносяться до польсько-литовської доби, що входили у довоєнне зібрання музею та безслід-

но зникли під час війни¹⁰. В додатках наводиться також загальний перелік документів з архівів та музеїв України, що були вивезені німцями у 1944 р. із Кам'янець-Подільського до Опави. Серед них – документи з Історичного музею та Центрального архіву у Києві (актові книги, матеріали з архіву Сапег, що зберігалися в архіві).

Це чи не єдина праця в якій досліджується доля документів Історичного музею (хоча і досить загально) у роки Другої світової війни. Використані в ній архівні документи роблять її надзвичайно цінним джерелом інформації.

Спроба дослідити долю експонатів українських музеїв була зроблена М. Ткаченком у статті “Музейні скарби України під час Другої світової війни: евакуація на Схід”, але та частина роботи, в якій простежуються шляхи експонатів Центрального історичного музею ім. Т. Шевченка в роки війни має поверхневий характер і майже повністю базується на матеріалах, опублікованих в роботі попередньої дослідниці¹¹.

В останній час розпочалося безпосереднє вивчення документів польсько-литовської доби науковцями НМІУ. У 1995 р. на музейних конференціях були зроблені доповіді, у яких розглядалися окремі аспекти вивчення документів XV–XVII ст. В тому ж році у збірнику наукових праць НМІУ була надрукована стаття наукового співробітника відділу “Україна XIV – початку XX ст.” А. Гуляй. Нею було здійснено науковий аналіз одного з документів, представлених в експозиції (II зал НМІУ) – привілей польського короля Сигізмунда II Августа, виданою Лаврину Войні на володіння землями. Дослідниця зробила дипломатичний аналіз документу, уточнила його датування, а також навести історичні довідки про персоналії, що згадуються у привілеї¹². Але у повному обсязі корпусу манускриптів XV–XVII ст. з фондів НМІУ ніколи не вивчався і не був введений до наукового обігу.

Наприкінці 2001 р. було видано фотоальбом, у якому поряд з іншими фотокопіями музейних експонатів були представлені привілей Володислава II Ягайла (1432 р.) та грамота польського короля Сигізмунда I, що датується 1529 р.¹³ В анотації до розділу подаються дуже загальні та лаконічні відомості про шляхи надходження документів та характер колекції. Ця інформація носить більш популярний, ніж науковий характер і розрахована на широкий загал музейних відвідувачів.

Основними джерелами з проблеми дослідження є інвентарні книги Київського художньо-промислового музею та книги вступу експонатів до музею. Але значно ускладнює пошук те, що переважна більшість цих облікових документів була знищена в роки Другої світової війни. На сьогоднішній день всі книги, що збереглися, перебувають у наукових архівах НМІУ, НХМУ та у фондах ДАКу. Причому у НХМУ знаходиться лише одна інвентарна книга за 1907–1915 рр., а у фондах НМІУ – копії з чотирьох інвентарних книг за період з 1898 по 1936 рр. У фондах ДАКу знаходяться дві інвентарні книги за 1913 та 1914 рр., а також чотири книги реєстрів

предметів, що надійшли до музею з лютого 1911 р. по грудень 1919 р. Записи в останніх фіксували надходження предметів в усі відділи музею (археологічний, історичний, етнографічний, художньо-промисловий та бібліотечний) у хронологічній послідовності. Але не завжди фіксувалося джерело надходження та час придбання. Тому у багатьох випадках залишається невідомим, яким шляхом експонат потрапив до музейної колекції: придбання, дарунок чи конфіскація. За восьми річний період, що охоплюють записи у цих книгах в них присутні лише два, які фіксують надходження манускриптів.

Перший було зроблено у грудні 1911 р. Запис реєстрував “старинну рукопись”, що надійшла до музею не повідомляючи більше ніяких відомостей. Другий зроблений 28 грудня 1918 р. – закупку у Дмитра Болтузевича “старинної рукописної книги, по видимому, XVII ст.”¹⁴ Отже, записи, зроблені в цих інвентарних книгах, не дають можливості ідентифікувати рукописи, що надійшли до музею.

При визначенні часу надходження документів до музею єдиним достовірним джерелом є їх старі інвентарні номери. В додатку наведено реєстр рукописів, що входять до сучасної музейної колекції. Поряд з сучасними інвентарними номерами (РД 3–614) подані старі, під якими документи фігурували в інвентарних книгах за 1905–1940 рр. Документи, що мають тризначні номери (позиції 1, 4, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 24 за додатком) надійшли у перші роки існування Київського художньо – промислового музею (1905–1920 рр.). Інша група документів (позиції 10, 12, 13, 22, 23 за додатком) з п'ятизначними номерами (№№ 20542, 20544, 20545, 20546, 20548) поповнила музейну колекцію на початку 1920-х рр. Можливо, вони були передані з відділу рукописів та стародруків Всенародної бібліотеки України. Рукописи з п'ятизначними та чотиризначними номерами (позиції 2, 3, 5, 7, 8, 9, 20 за додатком) надійшли до музею з колекцій Університету св. Володимира, Київської археографічної комісії та Музею революції. Решта документів (позиції 21, 24, 25, 26, 27 за додатком) надійшли у повоєнні часи. Конкретніше встановити джерела, з яких надійшли документи до музею, за інвентарними номерами неможливо.

Отже, наявні джерела дозволяють визначити лише загальні тенденції та напрями формування музейної збірки документів польсько-литовської доби.

В основу колекції рукописів Київського художньо-промислового музею було покладено документи, з приватного зібрання М. Ф. Біляшівського, передані ним у 1905 р. до музею. Протягом двох десятиліть формування колекції відбувалося майже без будь-якої системи. Основним джерелом надходжень нових експонатів були придбання, дари, збирання під час “екскурсії”, що здійснювалися співробітниками музею. Але у зв'язку з нечисленністю останніх деякий час для закупівлі експонатів адміністрацією музею залучалися особи, що не входили до штату музейних працівників, і проводили заку-

пільно експонатів за музейні кошти, діючи за вказівками директора, у різних, порівняно невеликих за розмірами районах¹⁵. Це мало неоднозначні наслідки – з одного боку значно збільшилася зона пошуку експонатів, з іншого – знизився фаховий рівень експедицій. Так, зокрема, в інвентарних книгах музею у цей час майже ніколи не зазначалося джерело, з якого надходив експонат.

У перші роки манускрипти, не представлені в експозиції, зберігалися у бібліотеці музею, призначеної «обслуговувати та доповнювати всі відділи музею»¹⁶. У програмі музею зазначалося, що «принимая во внимание интерес, какой представляют рукописи в художественном отношении... собрание рукописей... должно занять серьезное место в дальнейшем развитии библиотеки музея»¹⁷. Для цього у бібліотеці було створено два підвідділи – рукописів та стародруків. Поряд із ними планувалося також відкрити підвідділ зразків письма, експонатами для якого мали бути наявні на той час рукописи¹⁸. У перші роки існування музею всіма справами в бібліотеці завідував М. Ф. Біляшівський і лише у червні 1913 р., у зв'язку зі значним збільшенням бібліотечного фонду, керівництво музею на посаду бібліотекаря запросило випускника Київського університету Д. Дорошенка, якого згодом, у грудні 1914 р., змінив В. К. Прокопович¹⁹. Єдиним на сьогодні джерелом, що містить відомості про кількість рукописів, які надходили до бібліотеки музею, є щорічні звіти, що видавалися Київським художньо-промисловим музеєм протягом перших років його існування. Так, згідно з відомостями, що містилися в звітах, в 1911 р. до бібліотеки музею надійшло лише 4 рукописи XVI–XVII ст. на загальну суму 30 карбованців, у 1912 р. – 117 рукописів, присвячених переважно історії Києва, на загальну суму 444 карбованця. В цьому ж році було складено інвентарний каталог книг та рукописів, що надійшли на той час до музейної колекції²⁰. У 1913 р. – 27 рукописів (53 карбованця), у 1914 р. до музею надійшло 30 рукописних документів (87,5 карбованців). Серед установ, що передали рукописи до музею, зазначаються Віленська та Київська Комісії для розбору давніх актів, Церковно-історичне та археологічне товариство при Київській духовній Академії та приватні особи, серед яких – Д. Антонович, М. Біляшівський, Д. Дорошенко, В. Щербаківський²¹. У 1915 р. надійшло 89 рукописів на суму 298 карбованців та колекція рукописних церковних книг XVI–XVIII ст. від Д. Щербаківського²². Конкретніших відомостей про документи, які надійшли в цей період до музею, звіти не подають.

Серед грамот, що надійшли до бібліотеки музею у 1914 р. були рукописи, передані Віленською археографічною комісією. Можливо, тут знаходилися документи з родинного архіву Сапег у Деречині. Слід зазначити, що родові маєтності Сапег були конфісковані державою 1831 р., як покарання за участь деяких представників родини у польському повстанні 1830–1831 рр. частину документів, що перебували у родинному архіві було пе-

редано до Санкт-Петербурзької археографічної комісії, тоді як основна частина архіву наприкінці 30-х рр. XIX ст. потрапила до Вільна. Серед документів були привілеї, грамоти та листи датовані 1507–1689 рр.²³ Декілька привілеїв польського короля Сігізмунда I, наданих Сапегам, перебували у приватній колекції професора Віленського університету Ігнатія Онацевича²⁴. Ймовірно також, що частина цього архіву була передана до Київської археографічної комісії, а згодом потрапила до Київського центрального архіву давніх актів. Так, згідно з описами фондів архіву за 1939-й р., там зберігалося 918 документів (привілеїв, універсалів, декретів за 1402–1716 рр.), що складали архівний фонд Сапег²⁵, але під час Другої світової війни ці документи були вивезені німцями з Києва і сьогодні доля їх невідома.

Нині день у фондах Національного художнього музею зберігається інвентарна книга, де фіксувалися рукописні книги та документи, що надійшли до музею протягом 1907–1915 рр. Перші записи в книзі робилися за такою схемою: порядковий номер, дата надходження, назва або стислий зміст документа, особа, у якої його було придбано, та сума, за яку було придбано манускрипт. Але більшість записів була зроблена за спрощеною схемою, де вказувалися лише порядковий номер, дата придбання та стислий зміст або назва документа. Це можна пояснити лише тим, що на той час рукописи не мали пріоритетного значення для музейної колекції. У більшості випадків критерієм цінності рукопису слугували лише його зовнішні параметри – наявність печаток або художнє оформлення документа. Тому історична цінність рукопису та можливість використання його у якості історичного джерела відходили на другий план. Попередній власник документа теж не мав при цьому великого значення. Слід зазначити, що ведення облікової документації в інших відділах музею було ретельнішим. Так, зокрема в інвентарних книгах археологічного відділу, зроблених В. Хвойкою зазначаються не тільки зовнішні параметри речей, що надійшли до музею, але і місце їх знахідки, час надходження та попереднього власника. У книзі також майже ніде не визначається час, коли документи надійшли до музею.

Через декілька років, у 1912–1915 рр., на прохання М. Ф. Біляшівського дослідницею О. Щегловою – ученицею професора київського Університету імені св. Володимира В. М. Перетца було складено каталог рукописів та рукописних книг, що входили на той час до музейної колекції. Документи були систематизовані дослідницею за розділами: 1. Книги Святого писання (загальна кількість 9 одиниць). 2. Богослужбові книги (35). 3. Рукописи різного змісту (16). 4. Історичні, юридичні, архівні документи (76), де поряд з іншими містилися рукописи XV–XVII ст. 5. Автографи, листи, шоденники (39). 6. Історія літератури (14). 7. Збірники різного змісту (7). 8. Суміш (5)²⁶. Цей каталог лише систематизував всі документи, які надійшли до музейної колекції за його 15-ти річне існування. Він цілком базувався на

даних, взятих з інвентарних книг Київського художньо-промислового музею і фактично нічого нового до вичерпання проблеми додати не може. До того ж, в цих описах із невідомих причин фігурують далеко не всі манускрипти, що входили на той час до музейної колекції.

У каталозі згадуються лише три документи, які відносяться до періоду, що розглядається; з них лише два – №№ 66 та 82 присутні у сучасній колекції НМІУ. О. Щоголова також не вказує шляхів надходження документів до Художньо-промислового музею.

Отже, в цей період закладаються підвалини майбутньої колекції рукописів польсько-литовської доби, хоча сама колекція ще не набувала чітко окреслених форм. До неї потрапляють випадкові документи переважно з приватних колекцій.

Методи комплектування музейних фондів новими експонатами суттєво змінюються після революції. Відтепер функції по відборі експонатів для музеїв перебирає на себе Всеукраїнський комітет з охорони пам'яток мистецтва – ВУКОПМІС, створений у Харкові в січні 1919 р. Поряд з керівництвом діяльності музеїв та архівів до його компетенції також належав розподіл документальних матеріалів та книжкових фондів. Для цього було створено спеціальний Державний музейний фонд ВУКОПМІСу, що діяв при Губнарсовіті. Згодом, в осені 1921 р. архівний та музейний відділи цієї установи було реорганізовано відповідно у Головне музейне та Головне архівне управління. У цей час керівництво музею практично втрачає можливість самостійного відбору документів. Також майже припиняється за браком коштів закупівля документів у приватних осіб. Однак, у цей період до фондів музею надходить багато книжок та документів із конфіскованих після революції приватних колекцій та архівів релігійних установ. За свідченням А. Онищука, призначеного у 1920 р. завідуючим бібліотекою та відділом рукописів і стародруків Першого державного музею, рукописи та книги, які не були занесені до інвентарів лежали "просто купами на підлозі, на столах у канцелярії та інших місцях музею"²⁸. Через брак приміщень вони були розташовані у дватри ряди на одній полиці. Багато з рукописів надходило до музею без відповідних супровідних документів. Для виправлення ситуації, що склалася, А. Онищук запровадив облік документів за окремими категоріями – книжки бібліотеки, стародруки, рукописи. Це дало позитивні результати, враховуючи ту велику кількість книжок та документів, що накопичились в музеї за ці роки.

Вже у 1920 р., згідно з інвентарними книгами музею, у відділі налічувалося 7545 експонатів, що склалися з 22000 томів. З них книжки склали 7153 одиниць (у 21465 томах), стародруки – 26, рукописи – 394. Протягом семи років кількість експонатів у відділі зростає майже удвічі: у 1927 р. колекція нараховувала 12837 одиниць зберігання (38200 томів): книжок – 11759 (у 35277 томах), стародруків – 406, рукописів – 672²⁹. Під час обліку не враховувалися дублікати, експонати з об-

мінного фонду та документи, що передавалися до Київського Центрального Архіву. Як зазначає А. Онищук у звіті про роботу відділу за 1927 р., третина експонатів, що поступила до бібліотеки і відділу рукописів та стародруків протягом 1920–1927 рр., була придбана ним особисто.

Міжнародна десятизначна система класифікації документів, впроваджена А. Онищуком протягом другої половини 1920 – першої половини 1921 р., а також дотримання розташування їх за форматом та за номерами інвентарного опису, покращила облік матеріалів, що зберігались у бібліотеці та відділі рукописів та стародруків³⁰. Для складання інвентарних карток було запрошено нову співробітницю – Віру Грущенко, яку згодом, у 1924 р. було зараховано до штату відділу.

На початку 1920-х рр. почалася організація аналогічного відділу рукописів та стародруків при Всенародній бібліотеці України – сучасній Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського. Новостворений відділ мав збирати пам'ятки книжності та літератури, а також "побутові" (особові) архіви представників духовного життя України.

При бібліотеці була створена комісія на чолі з академіком Д. І. Багалієм, яка займалася пошуком стародруків та рукописів для бібліотеки. Саме у цей час з Першого державного музею до ВБУ було передано деякі документи, що зберігаються нині в ІР НБУВ (зокрема, ф. XXVIII).

Вже в перші роки свого існування відділ поповнився великими збірками історичних документів. Передусім, треба відзначити збірку манускриптів, що надійшла від вдови професора О. Ф. Кістяківського і містила багато екземплярів Литовських статутів – оригіналів і копій, була широко представлена оригіналами та копіями поземельних актів з приватних архівів та колекцій істориків О. М. Лазаревського, В. Л. Модзалевського, професора Університету св. Володимира історика І. В. Лучицького. Не виключено, що деякі з цих документів згодом було передано до Історичного музею. Вже на початку 1920-х рр. у відділі рукописів накопичилося багато поодиноких рукописних матеріалів, серед них – рукописи латинською, польською та українською мовами.

Отже, у відділі накопичилася величезна кількість рукописних та архівних документів, придбаних або прийнятих на зберігання під час конфіскації майна різних націоналізованих чи ліквідованих установ та приватних осіб. Це вимагало якомога швидшого їх обліку. У липні 1921 р. Г. П. Житецьким було розроблено проєкт інструкції записів і реєстру Відділу рукописів ВБУ. Згідно з цим документом, кожен підвідділ мав свою інвентарну книгу і свою окрему нумерацію, а на кожний інвентарний запис складалася картка для загального каталогу бібліотеки. Суцільні колекції матеріалів поодиноких видатних осіб або установ могли залишатися в одному комплекті і містити окрему низку номерів. Кожна індивідуальна рукописна одиниця мала

св.й окремий інвентарний номср. Згідно цієї інструкції документи актового типу – акти, грамоти, укази, описувалися за наступною схемою: 1). Інвентарно-топографічне число; 2). День запису; 3). Заголовок чи тема або загальний зміст документа; оригінал, копія чи переклад; мова документа; хронологічні та топографічні дані; число зшитків, аркушів чи сторінок; зовнішній вигляд; 4). Від кого надійшов документ та засіб надходження; 5). Бібліотечні примітки³¹. Але через брак коштів, кадрів, обладнання, паперу Г. П. Житецький розробив спрощену тимчасову систему обліку, яка дозволяла розподілити матеріали за родо-видовим складом. Він склав свої інвентарні книги (ресстри), дотримуючись найпростіших правил складання записів. Всі матеріали відділу розподілялися на чотири підвиди: рукописні книжки, документи, листування; автографи на друкованих книжках.

Ресстри мали на меті первинно організувати та облікувати фонд рукописних матеріалів, закріпити його за ВБУ, хоча і не давали змоги скласти згодом каталоги.

У 1923–1928 рр. обсяг фонду відділу рукописів ВБУ виріс майже вдвічі, головним чином, за рахунок надходжень з бібліотеки Університету св. Володимира та монастирських зібрань. У цей період у відділі налічувалося лише два співробітники, тому опрацювання фондів здійснювалося дуже повільними темпами. Різноманітність рукописного матеріалу щодо форми, змісту та мови написання (польська, латинська, грецька, староукраїнська) вимагали від співробітників відділу високої кваліфікації та спеціальної підготовки.

У 1920-х роках існував також офіційний обмін книжками та документами між різними науковими установами. Зокрема, книжки Першого державного музею, яким в той час завідував Д. М. Щербаківський, було обмінано з ВБУ на необхідні книжки та музейні речі. Опосередкованим доказом цього може бути наявність у сучасних фондах ІР НБУВ колекції грамот молдавських господарів XV–XVI ст.³², які мають хронологічно-топографічну схожість з аналогічними документами музейної колекції (інв. №№ РД–102, РД–103 та РД–209) і, вірогідно, у минулому були складовими частинами однієї колекції. До фондів бібліотеки було передано також кілька рукописних книжок, зокрема Литовський статут та Євангеліє XVI ст., які до наших часів зберігаються у фондах ІР НБУВ³³.

21 січня 1927 р. Укрцентрархівом та президією України була видана постанова про необхідність розмежування функцій бібліотек, архівів, музеїв та їх фондів, що викликало перерозподіл фондів цих установ, який певний час формувався без взаємного узгодження. Ця постанова сприяла значному поповненню фонду рукописів музею. Так, у 1936 р. до Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Г. Шевченка надійшла частина рукописної збірки Київської археографічної комісії (Київської комісії по розбору давніх актів), зібраної протягом часу її діяльності у 1843–1917 рр. та Університету

св. Володимира. У 1939–1940 рр. була передана збірка середньовічних манускриптів з розформованого Київського музею революції.

Отже, цей двадцятирічний період став визначальним у формуванні рукописного фонду музею. Саме тоді чисельно збірка документів зросла майже втричі. Але, як і у попередні часи до музею потрапляли документи з різних зібрань, тому збірка і в цей час не набула чіткої окресленої структури. Але, не зважаючи на значні кількісні поповнення збірки у 1920–1930-і роки, вона майже не мала внутрішнього логічного взаємозв'язку між документами. Наявні джерела містять тільки загальні відомості про увесь масив документів, що надходив до музею. Як у попередні часи до музею надходили значно більшого випадкові документи з різних колекцій. Через відсутність достатньої кількості співробітників облік документів проводився за спрощеною системою, що значно ускладнює пошук попередніх власників документів або колекцій, з яких вони надійшли до музейної збірання. І ця тенденція, як бачимо, простежувалася не тільки в роботі відділу рукописів історичного музею.

В роки Другої світової війни більша частина документів із музейної колекції безслідно зникла. Не останню роль в цьому відіграли дії місцевого радянського керівництва. Під час евакуації, що тривала протягом липня – вересня 1941 р., перевага надавалась архівним фондам де зберігались партійні документи та документи радянських установ. Так, для евакуації Київського історичного архіву було відібрано лише найцінніші оригінальні пергаментні грамоти, решта, в т. ч. унікальні актові книги XVI–XVIII ст. були кинуті напризволяще, як ті, що “не мали практичного значення для соціалістичного будівництва”³⁵. Частина з цих документів, у т. ч. і описи Київського архіву давніх актів були знищені пожежею у Київському університеті 1943 р., де вони зберігались під час окупації. Така ж доля спіткала і більшу частину середньовічних документів Історичного музею: частина з них згоріла під час пожежі у Феодосіївській церкві Лаври, частина – вивезена німцями. На відміну від радянської німецької окупаційної адміністрація виявила дбайливіше ставлення до архівних та музейних матеріалів. Під час німецької окупації міста, рештки фондів Історичного музею було перевезено до Педагогічного музею, де частина експонатів була виставлена для загального огляду. Наприкінці 1942 р. у Києві було створене Крайове управління архівами, бібліотесками та музеями, яке очолював німецький архівіст, доктор Георг Вінтер, який прибув до міста ще восени 1941 р. За наказом німецької адміністрації місцевими архівістами було складено інвентарі книг та документів, знищених восени 1941 р., у тому числі тих, що згоріли під час пожежі у Феодосіївській церкві Києво-Печерської Лаври – основному сховищі документів Музейного містечка. Частина документів, які не встигли евакуювати до Уфи, була вивезена німцями з Центрального історичного музею ім. Т. Шевченка, що на той час зна-

ходився у Музейному містечку в Лаврі, до Кам'яця-Подільського. У переліку вивезених документів, складеному німецьким архівістом доктором Гранцігном, згадуються привілей короля Сигізмунда, датовані 16 лютого 1546 р., грамота папи Олександра VII, датована травнем 1667 р., привілей Яна Казимира, наданий Павлу Тетері 13 січня 1664 р. та привілей Станіслава Августа 1766 р., яким підтверджуються більш ранні привілеї королів Олександра та Сигізмунда Августа 1497–1522 рр., що надавали м. Луцьку магдебурзьке право³⁶. Жоден із цих документів не повернувся до музейної колекції.

У вересні – жовтні 1943 р. німецьким архівним управлінням з Києва до Кам'яця-Подільського були також вивезені документи з фондів Київського архіву давніх актів та Академії Наук УРСР. Під час прибуття до міста один з вагонів, відправлений без супроводу та належної охорони, виявився пограбованим³⁷. Згодом документи з Кам'яця-Подільського було перевезено до м. Опави (Троппау) у Чехії, де знаходився центр для зберігання матеріалів, вивезених з архівів Радянського Союзу, який очолював німецький архівіст Вальтер Ляцке. Документи було розміщено у прилеглих замках, що використовувались у якості книгоховищ. Для супроводження матеріалів, що вивозилися, німецьким командуванням було призначено фахівця у галузі палеографії та джерелознавства, співробітника АН УРСР М. Гелпенера. Коли розпочалися бомбардування міста найцінніші документи було вивезено до Німеччини, решта – залишилася в Опаві. Тут, на початку 1945 р., їх виявили у сховищі замка Тріст, поряд з Опавою війська третьої американської армії. Поряд з іншими документами тут знаходилось 550 томів актових книг гродських, земських та магістратських судів Луцька, Володимира, Овруча, Житомира та Кременця, датовані XVI–XVIII ст., а також 3 ящики стародруків, 2 ящики рукописів, 29 ящиків приватних архівів польських шляхетських родин XVI–XVII ст.³⁸ Загальна кількість документів, виявлених у замку, складала “близько одного товарного вагону”³⁹.

Згодом більшість матеріалів, що зберігались у сховищах замку, була повернена до архівів та музеїв Радянського Союзу. Тут варто віддати належне діям М. Гелпенера, який запобіг вивезенню цінних документів представниками американської армії на Захід, а також відібрав з загального масиву вивезених німцями архівних матеріалів, де поруч з “київськими” знаходились документи з Ризького історичного музею, документи з київських наукових установ, та сповістив про них співробітників радянського представництва у Чехословаччині, а пізніше особисто супроводжував їх під час повернення до Києва.

В цей час деякі з експонатів Українського музею у Празі, як “дар Чехословацького уряду українському народу”, також потрапили до Державного історичного музею УРСР⁴⁰. Серед них, могли знаходитись і грамоти, що входять до сучасної музейної колекції рукописів, але документальних підтверджень цьому не залиши-

лось. Ще один рукопис було передано до музею у 1948 р. Комітетом у справах культурних установ – копію привілею польського короля Яна Казимира м. Чечину, який зберігався у Московському архіві Міністерства закордонних справ. У 1952 р. музеєм було придбано у приватних осіб дві рукописні книги – “Литовський Статут” (1683 р.) та “Екстракт з книги Статут Вправний” (копія 1756 р.). Переданий у 1954 р. Чернігівським історичним музеєм “Литовський Статут” редакції 1588 р. став останнім експонатом колекції і фактично завершив її формування.

Отже, як бачимо, збитки, заподіяні зібранню у роки Другої світової війни, коли більша частина колекції безслідно зникла, не були компенсовані нечисленними післявоєнними надходженнями. І тому колекція до сьогодні носить незавершений характер

Додаток

**Ресстр рукописних документів з колекції
Національного музею історії України**

1. РД–3, 29892/2712
Випис з книг Головного трибунальського суду Волинського воєводства про судове рішення у справі с. Боречовця. м. Люблин, 6 червня 1628 р. Пергамен. 31,5x44 см. Українська мова. Підписи. Печатки відсутні.
2. РД–12, 30069/2889
Випис з книг Гродського суду Київського воєводства про судову справу між панами Янушем Острозьким та Миколаєм Воронічем. 9 червня 1617 р. Папір. 21,5x34,5 см. Староукраїнська мова. Підписи. Дві шестигруні воскові печатки.
3. РД–14, 29948/2768
Наказ короля Сигізмунда Августа коронному скарбу про виплату секретарю Андрію Фрічу Модржевському утримання за 8 кварталів у сумі 400 флоринів. 8 травня 1571 р. м. Варшава. Папір. 2 арк. 29,5x19,5 см. Польська мова. Підпис короля. Кругла печатка.
4. РД–46 20459, 413
Випис з книг Гродського суду Київського воєводства про судову справу між панами Янушем Острозьким та Михайлом і Федором Воронічами. 11 січня 1620 р. Папір. 2 арк. 21x32,5 см. Підписи. Староукраїнська мова. Печатки відсутні.
5. РД–19, 29851/2671
Привілей польського короля Олександра Яну Сапезі на право заснування замку і міста у Брацлавському воєводстві. 1504 р. м. Краків. Папір. 31x49 см. Папір. Латинська мова. Печатка відсутня. Шнур з білих та коричневих ниток, на якому кріпилася печатка.
6. РД–26,
Грамота єпископа Перемишльського і Саночького Гідроніми про заміщення духовних вакантних посад у його єпископстві. 1636 р. Папір. 33x19,5 см. Польська мова. Підписи. Спископська печатка.
7. РД–34, 35188/8006
Резьблена ченців Михайлівського монастиря у Києві на 1 році. 1636 р. м. Київ. Папір. 21x16 см. Староукраїнська мова. Невелика кругла сургучна печатка.
8. РД–88, 29837/2657
Грамота польського короля Сигізмунда I маршалку Брацлавському Павлу Івановичу Сапезі на володіння землями та селами. 10 січня 1529 р. Пергамен. 57,5x32,5 см. Латинська мова. Підписи. Велика сургучна печатка у восковій напівкулі, на червоному шнурі.

9. РД-95, 29935/2755
Підтверджу вальний привілей польського короля Сигізмунда I виданий Павлу Салезі на володіння землями і селянами. 21 листопада 1529 р. Пергамен. 31,5x30,5 см.
10. РД-98, 20544
Привілей польського короля Владислава II Ягайла м. Скаришену на магдебурзьке право. Приписка 1808 р. про внесення цього привілею до актових книг м. Перемишля. м. Краків. 1432 р. Пергамен. 33,5x56 см. Латинська мова. Велика висла воскова печатка дисковидної форми.
11. РД-101, 29839/2659, 608
Грамота польського короля Сигізмунда II Августа про надання писарю і підскарбію Лаврину Войні сіл Доманичі і Стахович. у Пінському повіті. м. Люблін. 25 квітня 1569 р. Пергамен. 30x51 см. Староукраїнська мова. Висла сургучна печатка чорного кольору на восковому диску більшого діаметру.
12. РД-102, 30545
Грамота Стефана, воеводи і господаря землі Молдавської, про пожалування с. "Берисешци". 1473 р. Пергамент. 33,5x46,5 см. Латинська мова. Висла сургучна печатка, оправлена у віск, на червоному шнурі.
13. РД-103, 20542
Грамота Петра, воеводи і господаря землі Молдавської, про продаж с. Берисешци Корлатом за 480 "злотих татарських". 1533 р. Пергамен. 33,5x53,5 см. Висла сургучна печатка, оправлена у червоний віск.
14. РД-108, 613
Кулча на продаж Васьком Микуличем Павлу Івановичу Салезі, миршалку і старості Брацлавському, с. Замош'є у Брацлавському повіті за 40 коп "грошей литовських". м. Вільно. 1541 р. Пергамент. 37,5x66 см. Староукраїнська мова. Шість воскових печаток на п'яти червоних і одному синьому шнурах (з яких збереглися дві – на червоному і синьому шнурах).
15. РД-109, 29844/2664, 622
Грамота польської королеви Олени маршалку Івану Сапегичу на володіння с. Ікжанню у Брацлавському повіті. м. Ирштат. 31 січня 1509 р. Пергамент. 32x35 см. Староукраїнська мова. Висла воскова печатка на зелено – синьому шнурі.
16. РД-110, 30173/2993, 619
Кулча на продаж Ігнавом Микитичем Івашці Сапегичу маєтку Ікжаного у Брацлавському повіті за 200 "коп. широких грошей". 16 квітня 1499 р. Пергамен. 28x34 см. Староукраїнська мова. П'ять невеликих воскових печаток на червоних шнурах.
17. РД-111, 29845/2665, 575
Грамота на розподіл маєтків між братами Миколоасем, Яном та Павлом Юндловичами. 1501 р. Пергамент. 36x36 см. Латинська мова. П'ять воскових печаток на червоних шовкових шнурах (збереглося чотири печатки).
18. РД-118, 29840/2660, 623
Грамота Сигізмунда I Івану Федоровичу Іллошину на поновлення згорілих привілеїв на с. Льюцьки, наданих князем Свидригайлом та королем Казимиром. 2 липня 1538 р. м. Краків. Пергамент. 44,5x55 см. Староукраїнська мова. Підпис короля. Висла сургучна печатка у восковій піскулі на жовто-синьому шнурі.
19. РД-114, 29843/2663, 609
Привілей польського короля Олександра I Яну Салезі на маєтності у Брацлавському повіті. 1500 р. м. Краків. Пергамент. 41,5x33 см. Латинська мова. Висла сургучна печатка у восковій піскулі на червоному шнурі.
20. РД-115, 29937/2757
Випис з книг Головного трибунальського суду Луцького повіту про судову справу пана Околя з панами Федором Базилем та Богомилією Віленьським за право володіння селами Шкоин, Бородичиці та Сельце Луцького повіту. 5 липня 1593 р. Пергамен. 56,5x62,5 см.
21. РД-178, 8646
Привілей (копія) польського короля Яна Казимира про виділення м. Чечина за Зборівською угодою зі складу Корсунського староства. Січень 1650 р. Не завірена печаткою Без підпису. Папір. 21x31,5 см. Польська мова.
22. РД-208, 20548
Привілей короля Яна Казимира III на підтвердження володіння ланом у с. Чермилів Яворівського воєводства пону Тимофію з синами Стефаном, Іваном і Григором. 15 травня 1678 р. м. Яворів. Пергамент. 24x36 см. Польська мова. Підпис короля. Висла сургучна печатка у металевому куветі.
23. РД-209, 20546
Грамота молдавського господаря. 1623 р. Староруська мова. Папір. 40x33 см. Сургучна печатка.
24. РД-613, 118
Книга рукописна "Литовський статут" 1588 р., написаний для воєводства Волинського. м. Луцьк. 1683 р. 30x15 см. Папір, шкряна палтурка. Чернило кольорове, художні вставки у тексті. Польська мова.
25. РД-614, 9669
Книга рукописна "Статут Литовський іменний права малоросійського Іоана Карцева" (редакція 1588 р.) написаний 1775 р. 33x21 см. Переписаний у Почепському духовному правлінні. Папір, шкряна палтурка.
26. РД-1254
Книга рукописна "Екстракт з книги "Статут вправний" з текстом „Трибуналу" та сеймових конституцій, написаний 1756 р. Папір, шкіра.

¹ Щеглова О. Описание рукописей Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича II // Известия отделения русского языка и словесности Императорской академии наук. – Пг., 1916. – 112 с.

² Журба О. І. Київська археографічна комісія 1843–1921. Нарис історії діяльності. – К., 1993. – С. 78.

³ Дамбровський М. Опись актовой книги Киевского центрального архива № 943 за 1585-й год. – К., 1904. – 68 с.

⁴ ЦДАК України, ф. 220.

⁵ Київська археографічна комісія. Каталог документів Київської археографічної комісії 1369–1899. – К., 1971. – С. 5.

⁶ Петров П. И. Описание рукописей Церковно-Археологического Музея, изданные при Киевской духовной Академии. – Вып. 1–3. – К., 1875–1879. – С. 223.

⁷ Лебедев А. И. Рукописи Церковно-Археологического Музея Императорской Киевской духовной Академии. – Саратов, 1916. – С. 226.

⁸ Самоїленко В. І. Литовський статут про закріпачення селян. // Праці Київського Державного Історичного Музею. – Вып. 1. – К., 1958. – С. 119–126.

⁹ Грімстед Кеннеді П. (за участю Г. Боряка). Доля скарбів культури під час Другої світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв. – К., 1991. – 108 с.

¹⁰ Грімстед Кеннеді П. Вказ. праця. – С. 66.

¹¹ Ткаченко М. І. Музейні скарби України під час Другої світової війни: евакуація на Схід // Київська старовина. -- 1995. -- № 3. -- С. 31-38.

¹² Гулій А. М. До історії одного документа XVI століття (грамота - привілей Сигізмунда II Августу на пожалування земель у Пінському повіті Лаврину Войні) // Від першовитока до сьогодні: із історії формування колекції музею. - К., 1995. - С. 92-97.

¹³ Національний музей історії України. Науково-популярний фотозвогном. - К: Емма, 2001. - С. 75.

¹⁴ Держархів м. Києва, ф. 304, оп. 1, од. зб. 36. Інвентарна книга Київського художньо-промислового музею за 1913 г. - інв. № 32.

¹⁵ Отчет Киевского художественно - промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1912 год. - К., 1913. - С. 6-7.

¹⁶ Биляшевский Н. К. К вопросу о программе Киевского Музея Древностей и Искусств // Археологическая летопись Южной России. - 1900. - Т. 2. - К., 1900. - С. 37.

¹⁷ Там само. - С. 38.

¹⁸ Биляшевский Н. К. Указ соч. - С. 38.

¹⁹ Отчет... за 1914 год. - К., 1915. - С. 10.

²⁰ Отчет... за 1912 год. - К., 1913. - С. 26.

²¹ Отчет... за 1911 год. - К., 1912. - С. 10.

²² Отчет... за 1915 год. - К., 1916. - С. 9.

²³ Ульяновский В. "Русское дело в северо-западном крае" через призму истории магнатов архивів Сапег та Радзивілів. - К., 1998. - С. 53-54.

²⁴ Там само. - С. 26.

²⁵ ЦДАК України, ф. 237, оп. 1, од. зб. 70.

²⁶ Щелова О. Описание рукописей Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича II // Известия отделения русского языка и словесности Императорской академии наук. - Пг., 1916. - С. 101.

²⁷ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 7, од. зб. 585, арк. 15.

²⁸ Там само, арк. 13.

²⁹ Там само, арк. 16.

³⁰ Дубровіна Л., Онищенко О. Історія НБУВ. 1918-1941 роки. - К., 1998. - С. 94-95.

³¹ Пр НБУВ, ф. V, од. зб. 3592-2618.

³² Там само, ф. XXVIII, од. зб. 773, 786.

³³ Грімстед Кеннеді П. Вказана праця. - С. 20.

³⁴ Там само. - С. 66-67.

³⁵ Пр НБУВ, ф. 169, од. зб. 163, арк. 1.

³⁶ Там само, од. зб. 162, арк. 2.

³⁷ Там само, арк. 1.

³⁸ Грімстед Кеннеді П. Вказана праця. - С. 25.

Євген Сінкевич

ВИКОРИСТАННЯ ФОНДІВ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРІЇ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Становлення України як незалежної держави, демократичні зміни сучасного життя значною мірою вплинули на процес дослідження історії. Особливе місце в царині історичних пошуків посіла регіональна проблематика. Інтерес до історії рідного краю, міста, села, підприємства, вулиці, вузу - цілком природний, адже це часточка історії нашої Батьківщини. Актуальним на сьогодні є, також, гуманізація, персоніфікація історії.

Одними з перших звернулися до минувшини Херсонського державного педагогічного інституту ім. Н. К. Крупської у повосний період його ректори І. Д. Семенов та Г. П. Катренко¹. Свій внесок у дослідження історії інституту зробили й інші його ректори - А. І. Ніщой та Ю. І. Беляєв². Джерельна база цих праць була досить вузька і опиралася зазвичай на опубліковані дослідження попередників. Ми задалися метою дослідити історію вузу через призму діяльності його ректорів, залучивши нові факти, виявлені у фондах Державного архіву Херсонської області.

Свої витоки Херсонський державний педагогічний інститут (із листопада 2002 р. - Херсонський державний університет) веде від Юрійського учительського інституту, заснованого у 1914 р. при добре знаомому Юрійському (Дерпгському) університеті. Перебіг подій Першої світової війни зумовив переїзд цих двох навчальних закладів у безпечніші регіони - восени 1917 р. університет перебрався до Воронежа, інститут - до Херсона.

Із жовтня 1917 по березень 1918 р. інститут працював у місті Херсоні під назвою "Юрійський учительський інститут"³. При П. Скоропадському вуз реорганізується в український Херсонський учительський інститут. У 1919 р. на підставі постанови Раднаркому України і наказу Херсонського губернського відділу народної освіти колишній Юрійський учительський інститут був залишений назавжди в місті Херсоні та реорганізований у Херсонський учительський інститут із 4-х річним терміном навчання. Діяльність учительського інституту продовжувалася, коли місто перейшло під контроль денікінців (серпень 1919 - лютий 1920 рр.).

У лютому 1920 р. інститут, у складі якого перебували історико-філологічний, фізико-математичний та природничо-географічний факультети, реорганізований у Херсонський інститут народної освіти (ХІНО)⁴. У відповідності до постанови Головпрофосвіти НКО УСРР при ХІНО, з осені 1921 р., відкрита кафедра українознавства і кафедра єврейської культури⁵. До 3-х попередніх приєднався позашкільний факультет. Нова реорганізація призвела до того, що студентів набору 1921 р. було зараховано на факультет соціального виховання, а студентів попередніх років прийому приписано до факультету профосвіти, що проіснував до 1924 р.

У 1924 р. інституту присвоєно ім'я Надії Костянтинівни Крупської, яке лишилося за вузом до реорганізації 1998 р. Щодо конкретної дати цієї знаменної події, то у публікаціях і в архівних документах виявлено супе-